

2. A magyar adórendszer fejlődése, jellemzői

2.1. Középkor – az adózás kezdetei

A Kárpát-medencét meghódító nomád, legeltető állattenyésztéssel foglalkozó magyarság részben a kalandozó hadjáratok befejeződése, részben a központi hatalom megerősödése miatt – Géza, majd fia, István uralkodói tevékenységének köszönhetően – egyre inkább kezdett áttérni a letelepült, elsősorban földműveléssel foglalkozó életmódra. Ennek köszönhetően a fő megélhetési forrás és az elit jövedelmének alapja a föld lett.⁹ A Magyar Királyság első két évszázadában a földek döntő többsége az uralkodó tulajdonát képezte, aki – mivel a pénzgazdálkodás csak a 13. században vált általánossá az országban – leginkább természetben szedte be az adókat.

I. István az általa birtokolt területeket két részre osztotta:

- az *udvarbirtokra*, amely a király saját kezelésű birtoka volt, jövedelme az uralkodó háztartásának fenntartását szolgálta, a király és családja magánvagyonát jelentette;
- a *királyi vármegyére*, amely egyszerre töltött be közigazgatási, igazságszolgáltatási és katonai funkciót; irányítója, a várispán felelt az e területről beszedendő adókért, amelyek kétharmada a királyt, egyharmada az ispánt illette.

Az I. István által kialakított rendszer akkor kezdett felbomlani, amikor az uralkodók a magánbirtokaik után a várbirtokok eladományozásába fogtak. A földesúri magánkézbe kerülő területek nemcsak új közigazgatási rend kiépülésével jártak, de átalakult a magyar királyság haderejének szerkezete és az ezek fenntartását szolgáló királyi adóbevételek struktúrája is.

A 13. századtól kezdve a földek eladományozása miatt kieső jövedelmek pótlására az uralkodók a királyi felségjogból származó bevételekre

⁹ FONT Márta: A középkori Magyar Királyság. Az Árpád-házi királyok kora (970–1301). In ROMSICS Ignác szerk.: *Magyarország története*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 81.

kezdtek építeni a kincstár bevételeit. Ugyancsak a 13. században jelent meg – a praediumok (birtokok) falvakká alakulását követően – a telek után fizetett földesúri járadék, a pénzben teljesítendő telekbér (terrarium). A föld mint vagyonelem adóztatásának ez volt a legkorábbi magyar típusa.¹⁰

2.1.1. *Mi volt az adó?*

A középkorban az adó az állam (a király), az egyház és a földesurak részére a szolgáltatásra kötelezettek által fizetett, illetve teljesített *pénz-, termény- vagy munkajáradékot* jelentett. Eleinte tehát, a természeti gazdálkodás viszonyainak megfelelően, inkább a természetben lerótt szolgáltatás volt a jellemző (például a szállásadási kötelezettség), míg a 13. század második felétől elterjedté vált ezen adófajták pénzjáradékra való átváltása. Egyik időszakban sem beszélhetünk azonban valamelyik adófajta kizárólagosságáról, a három járadékféle együttélése a feudalizmus egész ideje alatt megfigyelhető.¹¹

2.1.2. *Mindenkinek, ami jár...*

Az uralkodó által beszedett állami adók közé tartozott a pénzben fizetendő, szabadokra kirótt nyolcdénáros adó, a *kapnikon* (füstpénz), vagy a Dráván túli területekről kezdetben természetben teljesített nyestbőradó. Ugyancsak az uralkodót illették meg a királyi felségjog alapján kivetett *regálék*; ilyen volt például a pénzverésből származó „kamara haszna” vagy a bányaregále. Az idegen etnikumok elsősorban katonai szolgálattal tartoztak, de voltak más adók is (például a székelyek által teljesítendő ökörsütés). Állami (és földesúri) adó volt az elsőként II. András által szedett collecta, a rendkívüli adó.

A földesúri járadékok közé tartozott a *csőbőradó* és a *cenzus* – amely a jobbágytelek után fizetett pénzjáradék volt¹² –, illetve a jogilag egy- séges jobbágyság kialakulása után, 1351-től a minden földbirtokos által

¹⁰ HOMOKI-NAGY Mária (2012): Adók és adófizetők. *Rubicon*, 2012/6. sz. 29.

¹¹ KRISTÓ Gyula szerk. (1994): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 29.

¹² SZILOVICS Csaba (2012): Az ingatlan- és vagyonadóztatás magyarországi helyzete. In *Miskolci Jogi Szemle*, 7. évf. 2. sz. 37–52.

a jobbágyságtól kötelezően beszedendő *kilenced*. Fontos megjegyezni, hogy a király is szedett a földesúri joghatóság alá tartozó népektől adót: a vár-ispánságokhoz tartozó várnépek és várjobbágyságok szolgáltatásain 2/3-1/3 arányban osztozott a megyés ispánnal, míg az udvarnokok adói teljes egészében őt illették.

Az *egyházi adók* közül a *tized* volt a legfontosabb, de ide sorolható a bizonyos szolgáltatások (esketés, temetés stb.) után fizetett stóla is.¹³

2.1.3. Főbb változások, reformok

II. András (1205–1235) uralkodása idején a király – főtisztviselői nyomására – új birtokpolitikát vezetett be. Addig a nemesek főként szolgálatukért kapták a fizetségüket, ezentúl – a királyi kegy jóvoltából – jövedelmük tekintélyesebb hányadát a birtokadományokból szereztek. A birtokok pedig örökjogon, feltétel nélkül kerültek az arra érdemesek tulajdonába. Egyes vármegyékben ezzel szinte teljesen eltűnt a királyi birtokállomány, s így II. András jelentős jövedelmektől esett el. Ezek pótlására a legkülönbözőbb módon próbált jövedelemhez jutni, például rendkívüli adókat vetett ki, vagy évente akár két alkalommal is elrendelte a pénzváltást, amelynek „illetéke”, a *kamara haszna* a királyi bevételt gyarapította. Az ezüstpénzeket ugyanis nem tiszta nemesfémből, hanem az ezüst és a réz ötvözetéből verték. Az érmék réztartalma időről időre egyre nagyobb lett, míg a névértékük nem változott, vagyis pénzrontás történt. A pénzt ugyanakkor kötelező jelleggel át kellett váltani az újabb veretűre, a két érték különbsége pedig jelentős hasznot hajtott a kincstárnak, egyszerű inflációs adó jellegű jövedelemhez juttatva az uralkodókat.¹⁴

Károly Róbert (1308–1342) idején Európa aranytermelésének 2/3-át a magyarországi bányák adták, ami megfelelő háttérrel jelentett egy új, értékálló pénz előállításához. Az aranyforintot 1325-ben vezették be (megtartva az ezüst és réz ötvözetéből készült dénárt is).

Az aranypénz bevezetésével egyidejűleg Károly Róbert elrendelte a nemesércek királyi monopóliumát, vagyis a nemesérc beváltása kizárólag

¹³ KRISTÓ (1994): 29–30.

¹⁴ ILONKA Mária (2004): *Az adózás története az őskortól napjainkig*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 76.

a királyi pénzverő kamaráknál történhetett, s a veretlen aranyat, ezüstöt kivonták a szabad kereskedelemről.

Miután Károly Róbert megszüntette a kötelező pénzbeváltást, pótolnia kellett az ebből származó kincstári hasznát. Ezért új adó beszedését rendelte el: minden olyan ház után, amelynek kapuján egy szénásszekér át tudott haladni, fizetni kellett (kapuadó), mértéke 18 dénár volt évente. A kapuadót tekinthetjük a jobbágyság első állami adójának, hiszen azt az uralkodó nem mint földesúr, hanem mint az állam vezetője követelte tőlük. A Károly Róbert által kivetett adók közül elsősorban a vámok érintették a polgárokat is.¹⁵ A legfontosabb a harmincadvám volt. A főútvonalakon felállított harmincadhelyeken a behozott és kivitt áruk értékének 1%-át fölözte le a kincstár. Később ez az arány 3,33% lett.¹⁶

Hunyadi Mátyás (1458–1490) uralkodásának idején, 1467-ben a királyi jövedelmek biztosítása érdekében megváltozott a pénzügy és mellette az adóügy, az adószedés rendszere is. A régi adófajtákra ugyanis sok megye mentességet szerzett, vagy beszedésük kikerült a királyi adószedők kezéből (például adóbérlőké lett). Mátyás ezért a kamara haszna helyett bevezette a királyi kincstár adóját.

Korábban az adó kivetésénél nem törődtek azzal, hogy hány család lakik a jobbágytelken, fizetni egyetlen kapu után kellett. Mátyás azonban a háztartások (a házakat jelölő füstnyílások, füstök) szerint vetette ki a kincstári adót (*füstpénzt*), mint ahogyan a háztartás lett az alapja az 1468-tól évente akár kétszer is beszedett *rendkívüli adónak*, amelyet a háborúk költségeire fordítottak. (Ezen adó rendkívülisége nem a ritkaságában vagy különlegességében állt, hanem azért volt rendkívüli, mert kivetését évről évre az országgyűlésnek kellett megszavaznia, ellentétben a királyi kincstár „rendes” adójával, amelynek beszedéséhez nem kellett a rendek jóváhagyása.) A kincstári adót és a rendkívüli hadiadót úgy szedték be a jobbágyoktól, hogy együttes összegük évi egy forintba rúgott.¹⁷

Mátyás eltörölte a harmincadvámot, de bevezette a távolsági kereskedelem behozatali és kiviteli vámját, a koronavámot, amelyet minden

¹⁵ DRASKÓCZY István (1990): *A magyar nép története 1526-ig*. Budapest, Ikva kiadó. 64.

¹⁶ ILONKA (2004): 77.

¹⁷ DRASKÓCZY István (1997): A honfoglalástól a 16. századig. In HONVÁRI János szerk.: *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Budapest, Aula Kiadó. 51.

kereskedéssel foglalkozó embernek fizetnie kellett. A névváltoztatással elérték, hogy a vámfizetés alól korábban szerzett mentességek megszűntek.¹⁸

A pénzügyi reformok eredményeként Mátyás adókból, sójővedelmekből, a pénzverő- és bányakamarák hasznából és a koronavámból álló éves bevétele 5-700 ezer forint körülire nőtt. Az általa felállított adórendszer gyakorlatilag 1715-ig fennmaradt.

A török hódoltság (16–17. század) idejét a kettős adóztatás jellemezte: a szultánnak *haradzst*, míg a magyar udvarnak kapuadót kellett fizetni, de a robot teljesítését is duplán várták.¹⁹ Ezen felül természetbeni szolgáltatásként tizedet szedtek például a gabona, a must, a piacra vitt zöldségek vagy a hal után.²⁰ A török hódoltság megszűnése után sem javult a helyzet: I. Lipót az 1671-ben kibocsátott adórendeletében többszörösére emelte az adók mértékét, hiszen a török ellen vívott háború kiadásait jórészt a magyar területekről származó adókból akarta finanszírozni.²¹ 1672-ben a bécsi udvar új adófajta-t vezetett be, amelyben a nemesekre öt forint fejadót vetettek ki.²² A Habsburgok hadiadó területén bevezetett „reformja” pedig a jobbágyságot sújtotta: a hadsereg számára történő szállásadást (kvártély), ellátmány biztosítását (porció) és a szállítási kötelezettséget (forspont) jelentett.

2.1.4. Főbb adófajták

- *Census*: Eredetileg a hospesek pénzjáradéka, földesúri adója volt, amely a különféle földesúri népek gazdasági és jogi egyesülésével a 13. század folyamán a jobbágytársadalomnak – egészen megszűnéséig – meghatározó adója lett. Közvetlenül vagy (a településre kivetett adó esetében) közvetve a gazdaságot, a telket terhelte, nagysága igazodott annak méreteihez: a féltelkes vagy kisebb gazdaság után arányosan kevesebb adót kellett fizetni.

¹⁸ ILONKA (2004): 82–83.

¹⁹ KALMÁR János (1992): *Magyarország története a 16–18. században*. Budapest, Ikva kiadó. 39.

²⁰ ILONKA (2004): 88–89.

²¹ BUZA János (1997): A török kori Magyarország gazdaságtörténete. In HONVÁRI János szerk.: *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Budapest, Aula Kiadó. 147–148.

²² SZABÓ Ildikó (2017): Az adómegállapítás jogtörténeti kialakulása és fejlődése. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2017/1. sz. 46.

- *Csőböradó*: Csőbörrel mérhető, termésben fizetett, a földesurat illető átalányadó. Nevét a csőbör ürmércéről kapta.
- *Kamara haszna* (lucrum camerae): Eredetileg a kincstárnak a pénzverésből származó bevételeket jelentette. A jövedelem abból adódott, hogy a kincstár a régi, jobb minőségű pénzért annak névleges értékén új, de rosszabb pénzt adott, és beváltási illetéket szedett.
- *Kapnikon*, azaz füstpénz: A Szent István király által bizánci hatásra elrendelt dénáradó. Bevezetése Magyarországon az 1020-as évekre tehető. Értéke nyolc dénár, és minden önálló termelőnek fizetnie kellett.
- *Kapudó*: Károly Róbert által 1336-ban bevezetett állami (királyi) egyenes adó, amelyet azok a jobbágygazdaságok fizettek, amelyek utcára nyíló kapuján (porta) egy szénával vagy gabonával megrakott szekér áthaladhatott. Az adó független volt a jobbágy teherbíró képességétől, gazdasága nagyságától, a jobbágyportán élők számától. Az 1467. évi országgyűlés törölte el.
- *Kilenced (nona)*: Földesúri adónem. Nagy Lajos király vezette be, az 1351. évi VI. törvénycikkkel. A gabona- és bortermés második tizedét jelentette, és a földesurak – ideértve ebbéli minőségükben a királyt, a királynét, vagy az egyházat is – jobbágynak kellett fizetniük. Csak a fallal körülvett városok mentesültek alóla. Bevezetését az 1349. évi nagy pestis pusztításai ösztönözték, amikor csökkent a népesség, és a nagybirtokosok túlzott kedvezményekkel csábították a köznemesek jobbágyságait a birtokaikra.
- *Rendkívüli adó*: Elsőként II. András által kivetett, a megszokottól eltérő, valamilyen alkalomhoz (hadjárat, hadba vonulás stb.) kapcsolódó állami (királyi) vagy földesúri adó. Pénzben vagy természetben (élelemben) szedték. Összege a 13. század végén és a 14. század elején portánként egy vagy fél fertót (fercto: a márka negyedrésze, mintegy 81 g ezüst értékű pénz) tett ki.
- *Tized*: A föld terméséből, állatokból, némely ipari termékből az egyháznak járó szolgáltatás. Magyarországon a tizedfizetést Szent István rendelte el, meghatározatlanul hagyva a tizedköteles javak körét. Főként gabonából, borból, bárányokból, méhkasból vettek tizedrészt, majd a 16. századtól szélesedett az adófajta alá eső javak köre: kecskével, sertéssel, tyúkfélékkel, lennel, kenderrel, kerti növényekkel. Eredetileg társadalmi jogállásra való tekintet nélkül, mindenki fizetett tizedet. A nemesi jogok elismertetésével, 1414-től még a jobbágytalan „kuriális” nemesek is mentesültek a fizetése

alól. A tized így a jobbágyság adója lett, miközben a földtelen zsel-lérektől tizedváltás fejében úgynevezett kereszténypénzt kezdtek szedni, amelynek mértéke általában hat dénár volt. A tizedet elvben teljesen a püspök vette kézhez, s egyházmegyéje intézményeinek fenntartására fordította. Ennek alapján engedte át a tized negyedét a plébánosoknak. Az árutermelés fejlődése vezetett az 1300-as évek elejére a tized pénzbeli behajtásához, amit az Aranybulla (1222), sőt az 1351. és 1498. évi törvények is hiába tiltottak. A tizedet az 1848. évi XIII. törvénycikk törölte el, illetve az egyház önként lemondott róla.²³

2.2. Újkor

A 17. századot a nemesi adómentesség elvének fenntartása, a jobbágyterhek növelése, valamint a pénzromlás jellemezte. Az adózás alapja továbbra is a portákra kivetett összeg volt.

Változást az 1707-es ónodi országgyűlés hozott, amely az adófizetés alapjává nem a vagyont, hanem a jövedelmet tette. Az adókötelezettséget kiterjesztették, megszűnt a nemesek, papok, tisztek adómentessége.²⁴

Az 1720-as évektől a szolgáltatás/beszolgáltatás helyett Magyarországon is a pénzben történő lerováás vált általánosan elterjedté. Az adóztatásban jelentősebb változás a 18. században, Mária Terézia uralkodása idején következett be, akinek 1767-es úrbéri rendelete szabályozta a robot és az egyéb szolgáltatások mértékét.²⁵ Ugyanakkor az ő uralkodásához köthető az 1741. évi VIII. törvénycikk, amely kimondta, hogy a „*telekkel semmiképpen ne járjon együtt a közteher*”, védve ezzel a nemesi adómentesség kiváltságát.²⁶ Ezt követően II. József 1781 és 1785 között birodalma egész területén megszüntette az örökös jobbágyságot, a parasztságot megvédte a földes-úri önkénnyel szemben, biztosította számukra telkük további művelését, a szabad költözés és pályaválasztás jogát, érintetlenül hagyta azonban az úrbéri viszonyokat.²⁷

²³ KRISTÓ (1994): 137., 151., 320–321., 325., 351., 574–575.

²⁴ KALMÁR (1992): 71.

²⁵ KAPOSÍ Zoltán (1997): Magyarország gazdaságtörténete 1700–1848. In HONVÁRI János szerk.: *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Budapest, Aula Kiadó. 182–183.

²⁶ SZILOVICS (2012): 38.

²⁷ KALMÁR (1992): 79–80.

A reformkortól a kiegyezésig – az első adóreform

A sorozatos háborúk leapasztották az államkincstár bevételeit, amelyek zömét az uralkodó számára biztosított regálejvedelmek adták. A másik forrást a hadiadó jelentette, amelyet az országgyűlés egy összegben szavazott meg. A közterheket természetesen továbbra is leginkább a jobbágyság viselte, de a nemesi adómentesség intézményét egyre többen vitatták. 1844-ben Bezerédj István főnemes – okiratba foglalt felajánlásban, adójellegű teherként – Tolna megye részére kínált fel 300 forint hadi és házi (honi) adót, amelynek következő évekbeli mértékét a megyei adóbevételek és saját vagyona mértékéhez kötötte.

A köztelherviselés megvalósítására irányuló törekvéseket az 1848-as forradalom eseményei felgyorsították: az áprilisi törvények között elfogadtak olyan intézkedéseket is, amelyek az adórendszer megreformálására tettek javaslatot.²⁸ Eltörölték a nemesi adómentességet, megszüntették a jobbágyság földesuraknak fizetendő adóit, bevezették az általános és egységes adókötelezettséget, a köztelherviselést, eltörölték a tizedet és kötelezővé tették a jobbágyság örökváltságát.²⁹

Kossuth Lajos pénzügyminiszterként az egyszerűsített adórendszer mellett emelt szót, ahol az adó alapját kizárólag a valóságos vagyon képezi, és az adókulcsot az országgyűlés határozza meg. Ezen elvek alapján 1848-ban adótörvény-tervezetet dolgozott ki, amelyben rögzítette a közadók kivetésének és begyűjtésének alapelveit, kísérletet téve az első adóreform bevezetésére. Elképzelésének megfelelően – az egyenes vagy direkt, valamint a közvetett vagy indirekt adók megkülönböztetésével – az 1849. évi VII. törvényekben új adókat is kivetettek. Ennek megfelelően bevezették

- egyenes adóként például a föld-, a ház- és a személyi adót,
- közvetett adóként például a pálinka-, illetve dohányárusítási adót és a bélyegdíjat.

Az adóbeszedés területi hatálya a község volt. Az adókivetőt rónoknak, az adóbehajtót tárnoknak hívták. Ezeket a tisztségviselőket a pénzügyminiszter nevezte ki.

A szabadságharc leverésével a magyar adóreform nem tudott beteljesedni, de az osztrák államgépzet – a megtorlás mellett – erőteljes tevékenységet

²⁸ 1848. évi VIII. törvénycikk a közös teherviselésről. Forrás: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=84800008>.

²⁹ GERGELY András (1991): *Magyarország története (1790–1918)*. Budapest, Ikva kiadó. 47.

fejtett ki az adóügy területén. 1850-ben az osztrák adórendszert vezették be Magyarországon, a köztelherviselés gyakorlatát császári rendelet erősítette meg.³⁰ Az ezt követő másfél évtizedben az egyenes adók (föld-, ház-, kereseti adó) a háromszorosukra emelkedtek, a közvetett adók esetében az emelkedés még nagyobb, mintegy négyszeres volt. Ugyanakkor a bécsi kormányzat alig tett valamit annak érdekében, hogy az ország gazdasági fejlődése révén képessé váljon a megnövekedett terhek viselésére.³¹ Az ekkor bevezetett rendszer a század végéig fennmaradt.

2.2.1. A kiegyezést követő időszak – a Wekerle Sándor-féle (második) adóreform

A kiegyezést követően, 1868-ban vezették be az első magyar adóeljárás törvényt (1868. évi XXI. törvény „a közadók kivetése, befizetése, biztosítása, behajtása és pénzügyi törvényszékek felállítására” tárgyában).³² A dualista Magyarország modernizációjához szükség volt az adózási rendszer reformjára. Ezt kísérelte meg 1909-ben benyújtott törvénycsomagjával Wekerle Sándor miniszterelnök-pénzügyminiszter. Alapelvei között szerepelt az egyenlítés és az egyenlőbb, arányosabb teherelosztás (hogy minden polgár képességei szerint adózzon). Ennek érdekében elrendelte az aránytalanul alacsony adó kategóriába sorolt földterületek újbóli osztályba sorolását, le szállította a föld- és a házadó, valamint a tőkekamat- és járadékadó kulcsát. A családtagok jövedelmét összevonták, ezen összeg alapján zajlott a családi jövedelemadózás. Általános kereseti adót határozott meg, a bevételek után egységes, 0,7 és 5% közötti progresszív jövedelemadót vetett ki.³³ Azon jövedelmek, amelyek a létminimumnál alacsonyabbak voltak, adómentességet élveztek – évi nyolcszáz koronában szabta meg az adómentes létminimumot –, a gyermekek után pedig adókedvezmény járt.

³⁰ KAPOSÍ (1997): 173–175.

³¹ FÓNAGY Zoltán (1998): Változó társadalom 1848–49-ben. *Beszélő*, 3. évf. 3. sz. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/valtozo-tarsadaom-1848%E2%80%93931849-ben> (A letöltés dátuma: 2019. 09. 05.).

³² SZABÓ Ildikó: Az adómegállapítás jogtörténeti kialakulása és fejlődése. In *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2017/1. sz. 49.

³³ GÖRÖG STAUB Károly – PATAY Géza (2011): *Wekerle Sándor*. Budapest, Helikon Kiadó. 128–129.

A törvénycsomagból 1910-ben a föld- és házadóra vonatkozó rendelkezések életbe léptek,³⁴ és sorra létesültek a Magyar Királyi Adóhivatalok, ahol jól képzett szakembereket foglalkoztattak. Az első világháború kitörése miatt azonban a törvénycsomag további megvalósítására 1922-ig várni kellett.

2.3. Legújabb kor

Az I. világháború alatt az 1916. évi XXXII. törvény bevezette a vagyonadót, amelynek legkisebb kulcsa 1,2 ezrelék, míg legnagyobb kulcsa 5 ezrelék volt. A háborút követően a gazdasági stabilizáció alapját két, 1921-ben megjelent törvény adta, amelyek Hegedüs Lóránt pénzügyminiszter stabilizációs tervének részét képezték. Ezekben elvonták az I. világháború idején szerzett vagyonok egy részét (az 1921. évi XV. törvénycikk „a betétek, a folyószámlakövetelések és a természetben elkülönítve őrzött készpénzletek, továbbá a belföldi részvények és szövetkezeti üzletrészek, a külföldi pénznemek és a külföldi értékpapírok vagyonváltságáról”, valamint az 1921. évi XLV. törvénycikk „az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az áruáraktárak, az ipari üzemek és egyéb jóságok vagyonváltságáról”). Ugyancsak 1921-ben jelent meg az öröklési és forgalmi adóról szóló 1921. évi XXXIX. törvénycikk.

A gazdasági fellendülést hozó húszas éveket követően a nagy világválság Magyarország gazdaságát is visszavetette, amely csak a harmincas évek közepére állt viszonylagosan helyre.³⁵ 1938-ban – amikor is az államháztartás szerves részét képezték a vagyonadók, amelyeket több mint négyszázezer adóalany teljesített³⁶ – összesen 72 adójogcímen 1,2 milliárd pengő adóbevétele volt az országnak. Ebből 42,8% volt az egyenes adók részaránya, 16,3%-a forgalmi adó, 13,4%-a illeték, 12,3%-a fogyasztási adó, 10,1%-a jövedék,

³⁴ SZABÓ Dániel (1996): Wekerle Sándor – A válságmenedzser. *Rubicon*, 1996/10. sz. Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/wekerle_sandor_a_valsgamenedzser/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.).

³⁵ GUNST Péter (1999): *Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989)*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 44–68.

³⁶ SZILOVICS (2012): 39.

5,1%-a vám volt.³⁷ A Horthy-kori Magyarországon 44% volt a legmagasabb jövedelemadó-kulcs.³⁸

2.3.1. Az adórendszer „szocialista” átalakítása – a harmadik adóreform (1945–1957)

A II. világháború után kialakított kommunista berendezkedés megszakította a modern adózás történetét. Az 1945 utáni adórendszer kiszámíthatatlan volt, mivel gyakran és jelentős mértékben változott. A jövedelemadóztatásban bekövetkezett változások főként a mezőgazdasági termelőket, a kisiparosokat, a kiskereskedőket és a szellemi szabadfoglalkozásúakat érintették.

Ebben az időszakban az adóterhek növekedése a közvetlen adók, a vagyon, az ajándékozási és az öröklési illeték esetében volt megfigyelhető, ami leginkább a magánvállalkozásokat és a külföldi tulajdonú vállalatokat sújtotta, míg az állami szektor és a munkajövedelmek terén csökkentek az adóterhek. A kormány 1946. január 1-jétől bevezette az adópengőt mint számolási egységet. Bankbetétek, hitelek és adóbevételek szóltak adópengőre, míg a mindennapi árak megállapítása, a munkabérek kifizetése „sima” pengőben zajlott. Az adópengő és a pengő közötti értékarányt naponta frissítették és kihirdették. 1946. május 18-án bevezették az adójegyet is. A pengővel mint törvényes fizetőeszközzel való fizetés helyett a közadókat adópengő, adójegy beszolgáltatása útján kellett leróni. A gazdasági stabilizáció legfontosabb lépéseként az 1946 augusztusában bevezetett forinttal sikeresen megfékeztek az inflációt.³⁹

1947-ben, a január 1-jei tulajdoni állapotok alapján egyszeri vagyon-dézmát alkalmaztak, amelynek alanyai azok a természetes személyek voltak, akiknek a vagyona a vizsgált időszakban meghaladta a 75 ezer forintot. Vagyonszaporulati dézmát vetettek ki továbbá azokra, akiknek 1939. december 1-je óta jelentősen nőtt a vagyona.⁴⁰

Az 1950-es évek és az 1970-es évek vége között a jövedelemadóztatása tekintetében „adók nélküli” társadalomként létezett az ország. Néhány

³⁷ JUHÁSZ István szerk.: *Az adózás története*. Forrás: <http://docplayer.hu/238358-Az-adozas-tortenete-osszeallitotta-dr-juhasz-istvan.html> (A letöltés dátuma: 2017. 12. 09.).

³⁸ GÖRÖG STAUB – PATAY (2011): 129.

³⁹ ILONKA 2004

⁴⁰ SZILOVICS (2012): 39–40.

egyéb, jellegzetes, a lakosságot érintő adónem ezekből az évekből: házadó, községfejlesztési hozzájárulás, egyházi adó, honvédelmi hozzájárulás (az fizette, aki valamilyen okból nem teljesítette a kötelező sorkatonai szolgálatot), gyermektelenségi adó, gépjárműadó (ez utóbbi rövid megszakítással a magyar adórendszer állandó eleme volt a 20. század elejétől).

1968-ban vezették be az új gazdasági mechanizmust: a mezőgazdasági vállalkozások tevékenységében egyre nagyobb szerepet kaptak a melléküzemágak, s az adók köre is kiszélesedett (nyereségadó, termelési adó, illetményadó, eszközlekötési járulék, szövetkezetek jövedelemadója, erdőhasználati járulék), míg a magánszektorban tevékenykedők általános jövedelemadót és forgalmi adót fizettek.⁴¹

Az adókulcsok büntető jellegűek voltak: 500 ezer forint éves jövedelem felett 60%, 900 ezer forintot felett 75% volt az adókulcs (a teljes jövedelemre vetítve). A nagyvállalatokat – egyszerű miniszteri leiratban közölt – pótbefizetésekkel sújtották. A nyolcvanas évek elején szemléletváltás következett be: a kisszövetkezetekben, GMK-kban dolgozók munkajövedelmeit már kevésbé radikálisan adóztatták, így kiszélesedhetett a „második gazdaság”.⁴²

2.3.2. Nyolcvanas évek – negyedik adóreform

A nyolcvanas évek végén újabb adóreform következett, amelynek fő célja a nyugat-európai adórendszerekhez való közelítés, valamint az arányosabb közteherviselés megvalósítása volt. Az 1988-as reform az új, stabil pénzügyi szabályozásban, az áru- és pénzviszonyok megerősítésében, a gazdaságpolitikai döntésekhez biztosított korszerű eszközökben nyilvánult meg. A közvetlen adók szerepe csökkent, míg a közvetett adóké megnőtt. Egyes adók alapja és mértéke megváltozott (például a nyereségadóé), számos adókötelezettség pedig érvényét veszítette (például a béradó, a vagyonadó, az általános jövedelemadó stb.), és helyettük új adók léptek életbe (például az áfa, a jövedelemadó, a vállalkozói adó). Alapvető koncepcióvá vált az ön-adózás, a legfontosabb adónemek tekintetében a nyereség megadóztatása

⁴¹ BARÁT Mária szerk. (1994): *A magyar gazdaság vargabetűje*. Budapest, Aula Kiadó. 96–103.; ROMSICS Ignác (1999): *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó. 438–450.

⁴² BENCsik Mária – SZENTKIRÁLYI Andrea: *Az adózás alapjai*. (elektronikus jegyzet.) Forrás: <https://www.scribd.com/document/362350833/Adozas-Alapjai-Jegyzet-2011-03-11> (A letöltés dátuma: 2017. 12. 09.).

mellett a hozzáadott érték típusú adó bevezetése utat nyitott a nemzetközi piacon való megjelenésnek, és a személyi jövedelmek megadóztatása vált a közteherviselés alapjává. A személyi jövedelemadó (szja) 1988-ban lépett életbe, előtte megtörtént a bérek „felbruttósítása”, amelynek alapelve az volt, hogy az adóval megnövelt (bruttó) személyi alapbér és a levonandó adóelőleg különbségeként képződött nettó bér egyezzen meg azzal a személyi alapbérrel, amelyet a dolgozó az adózás bevezetése előtt kézhez kapott.⁴³ Az adóreform befejező lépései az 1991-ben hatályba lépő helyi adózásról és az adózás rendjéről szóló törvények voltak.

Az 1988-as nagy adóreformot – hiányosságai ellenére (például a nemzetközi adóharmonizáció terén) – a mai magyar adórendszer alapjának tekinthetjük, amely megindította a magyar adórendszer összehangolását a fejlett országok gyakorlatával.

Természetesen az adórendszer fejlesztése, a változó társadalmi és gazdasági igényekhez történő illesztése – nem utolsósorban az uniós harmonizáció jegyében – folyamatos feladat. Ennek mentén történt meg az adózás rendjéről szóló törvény átfogó újraszabályozására 2003-ban, majd 2017-ben.

2.4. Az adórendszer jellemzői

Mint ahogyan arról az első fejezetben már részletesen szó esett, az adórendszer az adott országban egy adott időszakban működtetett, kötelező adók összességét jelenti,⁴⁴ amelyek jogi és gazdasági tekintetben egyaránt egységet alkotnak. *Az adórendszer a különböző adónemek olyan csoportosítása, amely nemcsak az adóforrások sokaságával számol, hanem az egyes adók tökéletlenségével is. Az adórendszer többféle adó céltudatos egymás mellett alkalmazása oly módon, hogy azok egymást kiegészítsék.*⁴⁵ Az adórendszer tehát az adók neveinek, fajtáinak (típusainak, formáinak), az adózás alapelveinek, az adómegállapítás, az adókimutatás, az adófizetés gyakorlati eljárásának az összessége.

Ismétlésként tehát: a jól működő adórendszer

- egyszerű (áttekinthető);

⁴³ BARÁT (1994): 107.

⁴⁴ FÖLDES Gábor (2004): *Adójog*. Budapest, Osiris Kiadó.

⁴⁵ HELLER Farkas (1943): *Pénzügytan*. Budapest, Magyar Közgazdasági Társaság. 173.

- semleges: a piacgazdaság működésének lehető legkisebb zavarát eredményezi, vagyis a piaci szereplők egymáshoz viszonyított pozíciója egyáltalán nem változik az adóztatás következtében;
- igazságos (méltányos): mindenkinek teherviselő képessége arányában kell kivennie részét a közkiadások finanszírozásából;
- hatékony: a közkiadások finanszírozásához szükséges bevételeket a gazdasági növekedés ütemének lehető legkisebb csökkentése mellett kell beszedni;
- stabil;
- kiszámítható;
- konzisztens: a nemzetközi partnerek adórendszerével összeegyeztethető.

Az adórendszer többféle funkciót tölt be:

- biztosítja az államháztartás bevételeit,
- segíti a gazdaságpolitikai célok elérését,
- támogatja a társadalompolitikai célok megvalósítását.

A magyar adórendszer *központi és helyi alrendszerre* tagozódik. A központi költségvetés bevételeinek több mint 80%-át az adó- és adójellegű befizetések alkotják.

A központi alrendszer alkotóelemei:

- a közvetlen adók (például: személyi jövedelemadó, társasági és osztalékadó, gépjárműadó),
- a közvetett adók (például: általános forgalmi adó, jövedéki adó, regisztrációs adó),
- a járulékok (például: munkaadói járulék, munkavállalói járulék),
- a díjak (például: környezetvédelmi termékdíj, környezetterhelési díj),
- a hozzájárulások (például: rehabilitációs hozzájárulás, egészségügyi hozzájárulás, szakképzési hozzájárulás), valamint
- az illetékek (például: öröklési és ajándékozási illeték, visszerthes vagyónátruházási illeték, eljárási illetékek).

A helyi alrendszer alkotóelemei – a helyi adók:

- építményadó,
- telekadó,
- kommunális adó,
- idegenforgalmi adó,

- iparűzési adó.

Adórendszerünk fő jellemzője az úgynevezett *főadók* erős koncentrációja. A négy főadó (általános forgalmi adó, jövedéki adó, személyi jövedelemadó és társasági adó) a központi költségvetés összes bevételeinek több mint háromnegyedét adja. Emellett a központi alrendszerhez tartozó Nyugdíjbiztosítási Alapból és Egészségbiztosítási Alapból folyik be meghatározó összeg a központi költségvetésbe. A magyar adórendszer szerkezeti sajátosságai közé tartozik továbbá a fogyasztást terhelő, úgynevezett közvetett adók GDP-hez viszonyított magas aránya és relatív túlsúlya.

Ellenőrző kérdések

1. Milyen adótípusok jellemezték a középkort? Kik és kinek fizettek adót?
2. Mikor vált meghatározóvá a „kamara haszna”? Miből származott ez a bevétel?
3. Mitől rendkívüli a „rendkívüli adó”?
4. Ismertesse I. Mátyás adóreformjának lényegét!
5. Mi volt a kilenced és mi volt a tized?
6. Mutassa be Kossuth Lajos adópolitikájának lényegét!
7. Mutassa be Wekerle Sándor adóreform-tervezetének lényegét!
8. Mi jellemezte a magyarországi adórendszert a II. világháború után?
9. Mit jelentett a '80-as évek végén a bérek felbruttósítása?